

דרוש

פרשת תולדות, תשע"ט, מספר 1293

אהבת יצחק את עשו ואתגר הורשת הארץ

שרה שורץ

וּמִשְׁמֵי הָאָרֶץ וְלִבְ דָּגָן וְתִירָשׁ... הָיָה גִבִּיר
לְאָחִיךָ וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ בְּגִי אֹמֶךָ" (כז:כח-כט).
רכיבים אלה מופיעים שוב גם בדברי יצחק
לעשו על הברכה שנתן ליעקב במרמה (כז:לז),
וכן בברכה שהעניק לבסוף לעשו (כז:לט-מ).

מה משמעותם? שררה ושפע כלכלי
מאפיינים את זכויות הבכורה במקרא. הבכור
הנהיג על פי רוב את המשפחה לאחר מותו של
האב, והיה זכאי לפי החוק בדברים (כא:טו-יז)
לפי-שניים בירושה. חוק זה אוסר על העברת
זכויות הבכורה מהבכור הביולוגי, אך בספר
בראשית משתקף מצב שבו הבכורה עשויה
לעבור לבן אחר בנסיבות שונות.³ למשל, יעקב
הדיח את ראובן מהבכורה (מט:ד), וחילק את
זכויותיה בין יוסף ליהודה, אשר ברכותיהם
דומות ביותר, לשונית ותמטית, לברכת יצחק
שיועדה לעשו:

"וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרְאֵת וַיִּקְרָא
אֶת עֶשָׂו בְּנֹו הַגָּדֹל" (כז:א)

אחת משאלות המפתח בפרשתנו היא מדוע
ביקש יצחק לברך דווקא את עשו, והבנתה
עשויה לשפוך אור על סיפור הברכות. שאלה זו
כרוכה בהבנת התפיסה של יצחק באשר
למשימתו המרכזית של מנהיג בית האב,
ובבירור המעמד שהעניקה הברכה לבן המבורך.
נפתח אם כן בליבון סוגיות אלה, ולאורן נסביר
את מניעיו של יצחק בהענקת הברכות.
המשימה המרכזית של מנהיג בית האב בעיניו
של יצחק

הסיפור על יצחק מצומצם ביחס לסיפורי
אברהם ויעקב, אך הוא כולל מוטיבים ייחודיים
שלא קיימים בסיפורים הללו: יצחק נצטווה
שלא לרדת למצרים אלא לגור בארץ, והוא האב
היחיד שלא יצא מארץ ישראל (כד:ו-ח; כו:ב-ו).
הוא אף שלח ידו בחקלאות (כו:יב-יג), בניגוד
לאברהם ויעקב שהיו רועי צאן. במסגרת
ניסיונות ההתיישבות של יצחק בארץ הוא זכה
לברכת שמיים ביבול (כו:יג-יד), אך לצד זאת
נתקל בעימותים רבים על משאבי הקרקע
והמים, וגורש מאדמותיו (כו:יד-טז, יח-כא).
מרכזיותה של הארץ בסיפור על יצחק רומזת
לכך, שהאתגר המרכזי העומד בפני מנהיג
המשפחה (לפי יצחק) הוא הורשת הארץ, והוא
כרוך במאבקים ובעימותים.¹

המעמד שהעניקה הברכה

רבים סבורים שהברכה שיעד יצחק לעשו
אמורה הייתה להכריע בשאלה, מי הבן הנבחר
שיירש את הברית עם ה' ויזכה בהבטחת הארץ
והזרע.² ואולם, הארץ והזרע אינם נזכרים
בברכת יצחק לבניו, הכוללת בעיקר שפע כלכלי
ושררה: "וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱ-לֹהִים מְטָל הַשָּׁמַיִם

ברכות ליוסף ויהודה	ברכות יצחק	יעקב
מֵא-ל אֲבִיךָ וַיְעִזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרָכַת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרָכַת תְּהוֹם רִבְצָת תַּחַת (מט:כה)	וַיִּתֵּן לְךָ הָאֱ-לֹהִים מְטָל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמֵי הָאָרֶץ (כז:כח)	יְהוּדָה אֶתְּהָ יוֹדוּךָ אֲחִיךָ יִדְדָךְ בְּעֶרְףְּ אֵיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ בְּגִי אֲבִיךָ (מט:ח)

הדמיון בין הברכות מחזק את ההצעה שברכות
יצחק, בדומה לברכות יעקב, נועדו להצהיר מי
הבכור ולא מי הנבחר, ואין בהן כדי לדחות אף
אחד מהבנים מהברית עם ה'.⁴ נראה ששאלת

* ד"ר שרה שורץ, מרצה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן ובמכללה האקדמית אפרתה.

¹ להרחבה בעניין זה ראו בעבודת הדוקטור שלי:
סיפור יצחק: ניתוח ספרותי של בראשית כה 19-
כח 9 (אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ה) עמ' 124-157.

² לדוגמה, הרמב"ן לבר' כז:ד ופרשנים מודרניים
רבים כגון:

G.J. Wenham, *Genesis 16-50* (WBC; Waco:
Word Books, 1994) p. 210.

³ על כן סביר להניח שהחוק מתקן נוהג קדום, וייתכן
שתופעה זו משתקפת גם בחוקי חמורבי. ראו:

I. Mendelson, "On the Preferential Status of
the Eldest Son," *BASOR* 156 (1959), pp. 38-
40.

⁴ אלי עסיס העלה הצעה זו בכמה ממאמריו
ולאחרונה בספרו:

בְּאֶרֶץ שְׁנֵעַר" (בר' י:ט-י).⁸ גם במזרח הקדום מופיע קישור בין מיומנות הצייד ליכולת לשלוט באמצעות תיאור המלכים כציידים.⁹ קישור זה נובע ככל הנראה מהתפיסה ששלטון דורש אומץ לב, הפעלת כוח ויכולת לחימה, המתבטאים כולם בציד חיות טורפות. מתוך כך מתברר מדוע עשו מתאים לפי יצחק להנהיג את משימת הורשת הארץ, הכרוכה כאמור בעימות ובמאבק.

איש שדה

עשו מתואר כ"איש שְׂדֵה" (כה:כז), והכתוב מציין שהוא שב "מִן הַשְּׂדֵה" (כה:כט). שני הביטויים מורים על זיקה בינו לבין מרחב השדה ואולי על היותו עובד אדמה.¹⁰ אף יצחק נקשר למוטיב השדה: "וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׂוּחַ בְּשָׂדֵה" (כד:סג); "מִי הָאִישׁ הַלֵּזָה הַלֵּזָה הַהֵלֶךְ בְּשָׂדֵה לְקָרְאֲתָנוּ" (כד:סה), ושליחת ידו בחקלאות אף היא מקשרת אותו למרחב זה. הזיקה לשדה משותפת אם כן ליצחק ולעשו, המעוצב כך כבן דמותו של יצחק, והמתאים לשמש מחליפו בהנהגת בית האב לאחר מותו. אך הזיקה לשדה מסמנת גם זיקה אל הארץ ובכך מסומן עשו כראוי להוביל את הדור הבא למימוש הבטחת ה' עליה.

סיכום

מכלל כן עולה, שיצחק ביקש להעניק לעשו את ברכות הבכורה, מתוך תפיסה שכאיש יודע ציד, איש שדה, הוא ראוי להנהיג את בית האב נוכח המשימות המונחות לפתחו. ואולם, המרמה של יעקב טרפה את הקלפים, כידוע, וברכת יצחק הועברה ליעקב. ברכת יצחק לעשו לאחר המרמה כוללת ברכה גשמית נוספת "הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשְׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעַל" אך לא את השררה שאין לחלקה: "וְאֵת אֲחִיקָתְעַבְדָּ" (כז:לט-מ). בנוסף, מובא בברכה זו תנאי: "וְהָיָה כְּאִשֶּׁר תִּרְיַד וּפְרִקְתָּ עָלוּ מֵעַל צִנְאָרְךָ" (כז:מ). המפרשים התלבטו בפירוש המילה היחידאית "תריד", ונראה ששורשה הוא ר"ד,

הבחירה כלל לא משתקפת בברכות שבפרק כ"ז, והשערה זו מתיישבת עם העובדה שעשו ויעקב הם בנים תאומים מאותה האם, שאמורים לרשת יחד את אביהם.⁵

מניעי יצחק בברכת עשו

לאור ההבנה שיצחק ראה בהורשת הארץ את תפקידו העיקרי של מנהיג בית האב, ושהברכה נועדה להגדיר את מעמד הבן כמנהיגה העתידי של המשפחה, נפנה להבין מדוע ראה יצחק בעשו את הבן הראוי לקבל תפקיד זה. המפתח להבנת עניין זה טמון לדעתי בשני האפיונים שנמסרו על עשו: "אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שְׂדֵה" (כה:כז) ונבארם להלן.

איש יודע ציד

הכתוב מציין שהעדפת יצחק את עשו קשורה במפורש לעניין הצייד: "וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו" (כה:כח). הפירוש הליטרלי של פסוק זה הוא שיצחק אהב את עשו, כי הוא הביא לו את בשר הצייד,⁶ אך הפסוק פתוח לפרשנות אחרת משלושה טעמים: (א) אין בו פועל. (ב) המילה "פה" עשויה להיות המושא של יצחק או של עשו, ועשויה לציין את איבר האכילה או הדיבור. (ג) המילה "ציד" עשויה להתייחס לבשר הצייד או לפעולת הלכידה עצמה. לפיכך ניתן להבין את הביטוי כמבע פיגורטיבי, שכוונתו היא שיצחק אהב את עשו בגלל היותו צייד, וכך פירש רמב"ן: "כי עשו ציד בפי אביו, יכנה האיש במעשה לתדירותו".⁷ מוטיב הצייד מופיע גם בסיפור הברכות (כז: ג, ה, ז, יט, כה, ל, לא, לג), והחזרה עליו מעידה על זיקה אימננטית בינו לבין הברכה, הנובעת לדעתי מהזיקה בין הצייד לשלטון. כך עולה מתיאורו של נמרוד הצייד כמייסדה של בבל: "הוא הָיָה גִבֹר צִיד לְפָנָי ה'... וְתָהִי רְאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בְּבֶל וְאַרְךָ וְאֶפְדֹ וְכִלְגָּה

E. Assis, *Identity in Conflict: The Struggle Between Esau and Jacob, Edom and Israel* (Winona Lake: Eisenbrauns, 2016), pp. 30-

31.

היא שונה מהטענה שלעשו יועדה ברכה גשמית תוך דחייה שלו מהציר הנבחר, וליעקב יועדה מלכתחילה ברכת הבחירה, כפי שהציעה למשל נחמה ליבוביץ (עיונים בספר בראשית בעקבות פרשניו הראשונים והאחרונים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 195).

⁵ בניגוד למעמדם השונה של ישמעאל ויצחק בסיפור אברהם, שבו הודה אף ה' במפורש שיצחק יהיה היורש הבלעדי (בר' יז:יט; כא:יב).

⁶ ראו, בין היתר, אצל י' זקוביץ, "עקבת יעקב", בתוך ספר ברוך בן יהודה (עורך ב"צ לוריא; תל-אביב: החברה לחקר המקרא בישראל, תשמ"א) עמ' 130.

⁷ הרמב"ן לבר' כה:כח. דוגמאות נוספות למבע פיגורטיבי מעין זה מופיעות בשמ' יב:ט; יר' ט:ה; תה' קט:ד.

⁸ יושם לב שהשם "ממלכה" מופיע לראשונה בהקשר של נמרוד, ושהמסורת על כך שייסד את בבל מופיעה גם במיכה ה:ה.

⁹ ביטוי לכך מופיע בתיאור מלכים במסופוטמיה ובמצרים ובמיוחד בתיאור תבליטים של המלך אשורבניפל. ראו:

RLA 5, 237-38; RLA 6, 136 ff.; P. Albenda, "Lions on Assyrian Wall Reliefs," *JANES* 6 (1974), pp. 1-27; E. Weissert, "Royal Hunt and Royal Triumph in a Prism Fragment of Ashurbanipal (82-5-22,2)," in *Assyria 1995* (ed. S. Parpola and R.M. Whiting; Helsinki; Neo-Assyrian Text Corpus Project, 1997), pp. 339-58.

¹⁰ ספורנו לבר' כה:כז.

המסמן נדודים/הליכה.¹¹ לפי פירוש זה יצחק מציע לעשו ללכת מהארץ, כלומר מהציר הנבחר, אם ירצה לסור מההגמוניה של יעקב.¹² ואולם, מי שעזב את הארץ בשלב הראשון הוא דווקא יעקב, שנאלץ לברוח מעשו לחרן (כז:מג-מד). דווקא בשל כך בירך אותו יצחק, במעמד היציאה מהארץ, בברכת אברהם, הכוללת במפורש את הארץ והזרע, והיא נועדה להבהיר לו שהוא שייך לציר הנבחר: "וְאֶל-לְשׂוֹנֵי יַבְרֵד אֲתָדָּ וְיַפְרָד וְיִרְבֵּד וְהִיִּיתָ לְקַהֲלֵ עַמִּים. וְיִתֵּן לְךָ אֶת בְּרֵכַת אֲבֹרָהֶם לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֲתָדָּ לְרִשְׁתָּךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיד אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם" (כח:ג-ד). הישארותו של עשו בארץ כנען לצד אביו רומזת לכך, שבשלב זה הוא לא נדחה. למעשה, עשו לא נדחה באופן אקטיבי על ידי יצחק מעולם, אף לא על ידי ה'. בפרק ל"ו מתואר שהוא בחר לעזוב את הארץ מרצונו, ורק אז נסללה הדרך להורשתה הבלעדית ע"י יעקב: "וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת כָּל נַפְשֹׁתַי בֵּיתוֹ וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיר" (לו:ו).

כך, למרות שתוכניתו המקורית של יצחק לא צלחה, דבריו לעשו התממשו לבסוף, והרשימה הארוכה של המלכים שמלכו באדום "לְפָנָי מֶלֶךְ מֶלֶךְ לְבָנָי יִשְׂרָאֵל" (לו:לא-מז) מלמדת, שלמרות עיוורונו הפיסי הייתה ראייתו של יצחק את עשו טובה, והוא היטיב להבין את עומק אישיותו ולייעד לו ברכה המתאימה למידותיו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ייתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

¹¹ כך הציע ל' גינת, "והיה כאשר תריד": עיון בברכת יצחק את עשו (בראשית כז, לא-מ), בית מקרא לו (תשנ"א), עמ' 84-90. והשוו ליר' ב:לא.

¹² בספר בראשית, עזיבת כנען מסמנת יציאה מהציר הנבחר (כך לוט בבר' יג:יא וישמעאל בפרק כא:כה). גם במקומות נוספים במקרא היא נתפסת כדחייה מהברית עם ה'. ראו:

E. Assis, "Why Edom? On the Hostility Towards Jacob's Brother in Prophetic Sources," VT 56 (2006), pp. 1-20.